

Ahmet Mithat'tan Leyla Erbil'e Türk Edebiyatında 'Aylak Tipi'nin Kültürel ve Düşünsel Gelişimi

Abdullah KOÇAL*

ÖZET

Aylak, belirli bir hedefi olmadan hayatını sürdüren, sorumluluk altına girmeden yaşayan insandır. Hayatı umursamayan, ciddiye almadığı yaşamı keyfince yaşamak için hiçbir kayıt altına girmeyen aylaklara Türk edebiyatında rastlamamız mümkündür. Bu insan tipi, modern Türk edebiyatında ilk defa Tanzimat Dönemi sanatçılarından Ahmet Mithat Efendi tarafından *Felâton Bey ve Râkım Efendi* adlı romanda Felâton karakteriyle işlenmiştir. Temsilcilerinden sadece birinin Felâton Bey olduğu bu tip, Tanzimat dönemi edebiyatımızda batılılaşmayı yanlış anlamış bireyleri temsil edecek şekilde kurgulanmıştır. O dönemin keyfince yaşayan başıboş mirasçılarını temsil eden Felâtonlar; felsefi, kültürel ve entelektüel değişim geçirerek Türk edebiyatının modern döneminde de yer almışlardır. Bu değişim sonrası Türk aylakları iyi birer okur sayılabilecek nitelikte, birer hayat felsefesine sahip, gelişen dünyanın en büyük kutbu olan Amerika'yı görmüş, iyi düzeyde İngilizce bilen; ancak tüm bunlara rağmen boş gezmeyi çalışmaya tercih etmiş karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Bu çalışmamızın amacı, Türk hikâye ve romanında aylak tipinin Tanzimat döneminden Leyla Erbil'e kadar olan süre içerisinde geçirdiği kültürel değişimin boyutlarını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: *Türk edebiyatı, aylaklık, kültür, eğitim.*

Cultural and Thoughtfull Improve of "Idle Type" from Ahmet Mithat to Leyla Erbil in Turkish Literature

ABSTRACT

Idle is the person who spends his live without a goal and lives without liability. It's possible to come across a kind of idle person in Turkish Literature who doesn't care about life or never becomes bound by the restrictions with the aim of living however he wants. This type of character had been handled at the first time in modern Turkish literature by one of the authors of Tanzimat period Ahmet Mithat Efendi's with his character *Felaton* in his novel *Felaton Bey ve Rakım Efendi*. Felâton is only one of the representatives of the kind, and there are many such characters in Tanzimat literature usually represented by characters that has misconceptualized westernization. Felâtons who enjoy Tanzimat period idly and extravagantly could also be seen in the modern Turkish literature but this time having undergone a philosophical, cultural and intellectual metamorphosis. After that change Turkish idles show up as characters that have a sophisticated world view, have been to America, the biggest pole of the world, know English well but still prefers to walk around at liberty rather than working. The aim of this paper is to have an overview of the idle characters in Turkish literature starting from Tanzimat period till Leyla Erbil and discuss the cultural changes they undergo within this period.

Keywords: *Turkish Literature, idleness, culture, education.*

* *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans öğrencisi.*

Giriş

Sözlük anlamı, “tür, çeşit” olan “tip” kelimesi, bir edebiyat terimi olarak *insanlar arasında belirli bir özelliğiyle farklılık gösteren kişiler topluluğu* demektir. İsmail Çetişli, tipin tanımını yaparken: “[T]ip; kendine has sosyal, kültürel, psikolojik ve davranış nitelikleriyle değil, mensubu bulunduğu grup veya sınıfın temsilcisi durumundaki insandır (öğretmen tipi, işçi tipi, köylü tipi vb.).”¹ ifadelerini kullanmaktadır. Mehmet Kaplan ise: “[M]ubtelif insanların hayat karşısında almış oldukları tavırlara ve hâkim temâyüllerine göre sokulabilecekleri grup veya nev'idir.”² demektedir. Bu durumda tipi oluşturan bireylerin aynı özellikleri taşımaları, aynı psikolojik veya sosyolojik durumları paylaşmaları, böylelikle bir ortak paydada bulunmaları esastır. Kısacası tipi temsil edecek karakterin, dâhil edildiği topluluğun genel özelliklerini yansıtmaması gerekir. Bu hususta İsmail Çetişli: “Böyle bir insanın edebî eserde ele alınması, aynı zamanda toplumun büyük bir kesiminin anlatılması demektir. Zaten yazarın amacı da, toplumda soyutlanmış bir insan değil, mümkün merteye toplumu ve devri yansıtabilecek; onun çok açık bir gerçeği olabilecek insandır.”³

“Aylak”, hayatını bir hedefi olmadan sürdüren, sorumluluk almadan gönüllüce yaşayan insan tipidir. Bu sözcük Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde, “işçi olmayan, boş gezen, işsiz. (kimse). Eş. avare.” ifadeleriyle karşılanmaktadır⁴. Aylaklar üzerine Zygmunt Bauman; “Aylaklar belli bir hedefe gitme durumunda değildir. Aylağın bir sonraki hareketinin ya da durağının neresi olacağı bilinmez; zaten bunu kendisi de bilmiyor ya da umursamıyordur. Aylaklığın önceden belirlenmiş hiçbir rotası yoktur; mecrası parça parça durakların yamanmasıyla oluşur. Aylaklar için her yer bir duraktır fakat bu durakların herhangi birinde ne kadar kalacakları da belli değildir. Aylaklar, artık hüsrarla neticelenen umutların iteklemesi ve henüz denenmemiş umutların çekmesiyle hareket edenlerdir. Nereye giderlerse gitsinler oraya yabancı olanlar; hiçbir yerde “yerli”, “yerleşik”, “toprağa bağlı” olmayanlardır.”⁵ demektedir. Buna göre aylağın ne yapmak istediğini bilmemesi kadar umursamaması da söz konusudur. Bu da aylağın “boş vermiş” bir tip olduğunu göstermektedir. Aylakları bu duruma sevk edense *hüsrarla neticelenen umutlardır*. Yani aylak, bir düş kırıklığı yaşadıkten sonra hayatı ciddiye almamaya karar vermiş bireydir. Bu sebeple aylak tipini tanımlarken sürekli olarak aynı mekânda kalmayıp aynı işe devam etmeyen bir fert profili çizmemiz yerinde olacaktır.

Bu çalışmamızda büyük ölçüde yararlandığımız yüksek lisans tezinde Deniz Aktan Küçük, Türkçede “boş gezen, aylak” anlamlarına gelen Fransızcadaki “flâneur”ü *modern kentin ilk aylağı* olarak kabul eder⁶. Küçük, devamlı flâneürün aylaklığının bir *sıkıntı* olduğunu belirtip “[B]u sıkıntının ardında modern dünyanın tüm ihtişam ve dehşeti yatmaktadır.” der. Flâneur/aylak, modern kentlerin kalabalıkları içerisinde yalnızlığı zevk alarak yaşayan, kalabalıkları bir yabancı gibi gözlemleyen bireydir. Küçük, bu durumu: “Onlar, akan kalabalıklar arasında yeni modern dünyayı seyre dalanlardır. Ancak, zamana geçtikçe, yeni olan ilginçliğini kaybetmeye, yeniliğinin arkasına

¹ İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, 9. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 85.

² Kaplan'dan alıntılan: Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1, Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 101.

³ Çetişli, *a.g.e.*, s. 85.

⁴ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 173.

⁵ Bauman'dan alıntılan: Deniz Aktan Küçük, *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)*, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 5-6.

⁶ *a.g.t.*, s. 10.

sakladığı diğer yüzünü göstermeye başlar. Artık, başka bir seyirliktir modern dünya. Onlar yine de, bir modern hayatın renklerine kapılıp bir debşetini, boğuntusunu yaşayarak; bir farklı, öteki olmanın zevkini çıkarıp bir yabancı kalmanın sıkıntısını duyarak, modern deneyim, varoluş koşullarını devam ettirdikçe var olmaya devam ederler. Değişmez mekânları ise, modern dünyanın tüm devinimini bünyesinde barındıran modern kentlerdir.⁷ sözleriyle ifade eder. Flâneürün/aylağın bu hâlini Keith Tester “Kentin tüm devinimi flâneür’e kalabalıklardan yansır. Flâneür, hep kalabalıklarla birlikte olsa da o, “gizli kimliği” ile “kalabalıktan biri, kalabalıkların içindeki adam değil, kalabalıkların adamıdır”⁸ der. Bu ifade bize, aylağın kalabalık, yığın, sürü psikolojisine kapılmamış bir birey olduğu fikrini vermektedir. Kalabalıklardan uzak yaşayamadığı halde onların aynı kalıptan çıkmışçasına benzerlik gösteren yaşamlarının kendi bireyselliği için bir tehlike olduğunu fark eden flâneür/aylak, Küçük’e göre bu farkındalıkla entelektüel kimliğini de dışa vurur⁹. Bu da flâneürün/aylağın kültürel, entelektüel olarak gelişmiş bir birey olduğunu göstermektedir. Jale Parla da bu konuda, özetle, on yedinci yüzyılın pikaro tipinin yirminci yüzyılda modernist bir marjinalleşmeyle yeni bir işlevsellik kazandığını belirtir. Pikaro, romanın doğuşunda sıkça rastlanan yersiz yurtsuz serüvenci tipidir. Parla devamla şunları söyler: “Yirminci yüzyıl roman kahramanları psikolojik derinlik kazanmış pikarolardır. (...) Joyce, Mann, Musil, Hesse, Camus gibi yazarlarda bu pikaronun, bu kez psikolojik ve felsefi derinlik kazanmış “estet”ler (sanatçılar), ya da, horlanmış ve ezilen anti-kahramanlar olarak diriltildiğini gözlemliyoruz”¹⁰.

Tüm bunları göz önüne aldığımızda aylağın, yaşadığı bir düş kırıklığı neticesinde bir yerde sabitlenmek istemeyerek yaşayan, modern dünyanın getirdiği tekdüzeliğin sıkıntısını çeken, kalabalıklar içerisinde yalnız kalmayı tercih eden bir “öteki” olduğunu ifade edebiliriz.

1. Türk Edebiyatında Bazı Aylak Karakterler ve Bunların Kültürel Gelişimi:

1.1. Felâton Bey¹¹

Ahmet Mithat Efendi’nin 1876 yılında yayınladığı *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanının mirasyedi, başıboş, aylak karakteridir. Felâton Bey modern Türk edebiyatının ilk aylağı olarak kabul edilmektedir¹². Felâton Bey, “Hâl ve vakti pek yolunda hem de zıyâdece yolunda”¹³ olan Mustafa Merakî Efendi’nin oğludur. Romanın başlangıcında yirmi yedi yaşında bir genç olarak tanıtılan kahramanımız *yüksek bir dâirede memur olup ayda lâakal yirmi bin kuruş iradı olan bir babanın tek oğlu*¹⁴ olduğu için çalışmaya muhtaç olmayışından ileri gelen bir rahatlıkla *haftada üç saat kaleme giderek, o zamanı da boş laf anlatmakla* geçiren biridir. Bu saatlerinin dışında kalan zamanını ise seyir yerlerini ve Beyoğlu’nu gezmekle geçirmektedir. Felâton Bey, babasının ölümü üzerine kendisi ile kız kardeşi Mihriban Hanım’a kalan mirastan payına düşeni

⁷ a.g.t., s. 6.

⁸ Tester’dan alıntılan Küçük, a.g.t., s. 12.

⁹ a.g.t., s.12.

¹⁰ Jale Parla, “Edebiyatta Karakter ve Tip”, *kitap-luk*, S.83, Mayıs 2005, ss.77-80.

¹¹ Çalışmamızda *Felâton Bey ve Râkım Efendi* romanının Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları arasında 2000’de çıkan baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

¹² Küçük, a.g.t., s. 34-35; Handan İnci, “Felâton Bey’i Tanır mısınız?”, *kitap-luk*, S. 83, Mayıs 2005, ss. 81-85.

¹³ a.g.e., s. 128.

¹⁴ a.g.e. s. 130.

tiyatrocunun sevgilisi Matmazel Polini ile kumar ve eğlenceyle bitirir. Romanın sonunda yaptığı hatanın pişmanlığıyla, bir dostunun ayarladığı valilik görevi için *yüz elli bin kurmuş kadar da açık borç* bırakarak Cezayir'in Akdeniz kıyılarında bir kentine doğru yola çıkar¹⁵.

1.1.a. Eğitim Durumu

Babası tarafından ortaokula verilmiş olan Felâton Bey'in aynı zamanda haftada iki defa evine gelip giden bir Fransız hocasının varlığı dışında herhangi bir eğitim almış olması söz konusu değildir. Dönemin en belirgin özelliklerinden biri olan Fransızca'yı ve Fransız kültürünü öğrenme merakı onda da görülmektedir. O bunu Râkım Efendi ile olan diyaloglarında ve günlük yaşamında kullandığı Fransızca kelimelerle ortaya koymaktadır. Anlatıcı bu durumu: “[A]mma küçük bey Fransızca'dan başka söz söylemiyor ki!... Sütlü kahve isteyeceği zaman “kefe ole” diyor”¹⁶ sözleriyle belirtmektedir.

1.1.b. Kültürel-Entelektüel Durumu

Felâton Bey, felâtonluğunu ortaya koymaya hevesli bir kişiliktir. Fikirlerini oldukça felsefi kabul eder. Bu yönünü zorla da olsa babasına kabul ettirdiğinden aralarında geçen bir konuşmayı babasının ricasıyla yazıya geçirir. Anlatıcı bunu: “*Hele çocuk: “kış mevsiminde havalar bulutlu olduğu için bulutlar güneşin ziyasını bize sür'at-i vusûlden men ile tehir eder.” dediği zaman pederi “maşallah, maşallah! Gerçekten Eflâtonlar âciz kalacak. (...) demişti.”*¹⁷ sözleriyle ifade eder. Söz konusu yazıyı yayımlanması için bir bilim dergisine götüren Mustafa Merakî Efendi, metnin niteliksizliği sebebiyle olumsuz yanıt alır. Türk edebiyatında aylak tipinin yazdığı bilimsel metinlerin yetersizliği durumunu –ki anlatıcılar böylece karakterler ile alay etmektedirler- Ahmet Mithat'ın bu eserinden kırk üç yıl sonra Ömer Seyfettin'in yarattığı Efruz Bey karakterinde de göreceğiz.

Fransızcaya merak saldıği halde Felâton karakteri ne yeteri derecede Fransızca öğrenebilmiş ne de kendi diline yeterince hâkim olmayı başarmıştır. İngiliz Ziklas ailesinin evinde bir şarkının sözlerinden bahis açıldığında Felâton Bey şarkının ilk mısrasını hem yanlış okur hem de aynı mısradaki bir kelimeyi Fransızcaya yanlış tercüme eder. Orada bulunan bir başka misafir, kahramanımızın bu hatalarını ortaya çıkarır. Bunun üzerine anlatıcı, Ziklasların kızı Margrit'in ağzından Felâton hakkında şu değerlendirmeyi yapar: “*Lisanının hurûf-ı becâsı üzerine isti'mâl-i efkâr etmemiş, bir şarkının iftitabında yanlış meydana çıkmış olan adam genç olmuş, güzel olmuş ne fayda!*”¹⁸ (Dilinin alfabesi üzerinde düşüncesini geliştirmemiş, bir şarkının girişinde yanlış meydana çıkmış olan adam genç olmuş, güzel olmuş ne fayda!). Bu tür bir yanlış okuyup yanlış anlamlandırma durumu Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanında yarattığı Bihruz karakterinin de başına gelir.

1.1.c. Kitaplarla Münasebeti

Felâton Bey, kitaplara ilgisi olan bir insandır. Her yeni çıkan kitabı muhakkak aldırıp ciltletir *gayet muntazam kütüphanesine*¹⁹ yerleştirir. Bu kitap biriktirme durumunu daha

¹⁵ a.g.e., s. 145.

¹⁶ a.g.e., s. 132.

¹⁷ a.g.e., s. 134.

¹⁸ a.g.e., s. 176.

¹⁹ a.g.e., s. 131.

ileri bir düzeyde Ömer Seyfettin'in 1919 yılında yayınladığı *Efruz Bey* romanında da göreceğiz. Felâton'un bu kitap biriktirme merakına karşın roman boyunca kitap okuduğu herhangi bir sahneye rastlamayız. Bu durum kahramanımızın, aldığı kitapları okumayıp biriktiren maymun iştahlı bir kitap meraklısı olmasından çok alafrağa olma özentsinden kaynaklandığı görüşündeyiz.

1.1.d. Düşünce Dünyası

Felâton Bey'in derin felsefi ve ideolojik düşünceleri yoktur. O, gününü eğlenerek yaşama derinde bir gençtir. Tek amacı alafrağalaşmak ise de o, bunu doğru idrak edemeyip komik duruma düşer.

1.2. Bihruz Bey

Recâizâde Mahmut Ekrem'in 1886'da yazıp 1896 yılında yayınladığı *Araba Sevdası*²⁰ romanının kahramanıdır. Mirasyediliği, batılılaşmayı yanlış anlamış bir alafrağa oluşu gibi pek çok özelliğiyle Ahmet Mithat Efendi'nin Felâton karakterini andırır. Eski vezirlerden birinin tek çocuğudur. Babasının ölümü üzerine tüm serveti annesiyle beraber kendilerine kalmıştır. Bu mirası Avrupalılaşmak uğruna kıyafet alışverişleriyle, tuttuğu Fransızca hocasının ücretini ödemedede... har vurup harman savurur. Babiâli dairelerinden birinde memurdur. Fakat mesire yerlerinde dolaşmayı daireye gitmeye tercih eder. Araba tutkusu sebebiyle bir hayli para harcar. Âşık olduğu Periveş Hanım adlı kadına duyduğu platonik hisler sebebiyle çok acı çeker, ağlar. Anlatıcı, hayat karşısında tecrübesiz olan Bihruz'u bir sokakta tek taraflı sevgilisi ile konuşmaya çalışırken bırakıp romanı sonlandırır.

1.2.a. Eğitim Durumu

Babasının görevi dolayısıyla okula on altı yaşında başlayan Bihruz, okula başladıktan iki yıl sonra bilgisi yeterli görülerek babası tarafından okuldan alınıp bir devlet dairesine *çırak* verilir²¹. O dönemde öğrenilmesi *kaçınılması* olan Fransızca ile beraber ikinci derecede gerekli görülen Arapça ve Farsçayı da öğrenmesi için kendisine öğretmenler tutulur. Babasının ölümünden sonra Arapça ve Farsçayı bırakarak yalnızca Fransızca derslerine devam eden Bihruz'un en büyük hayallerinden biri de *berberler, kunduracılar, terziiler ve gazinolardaki garsonlarla Fransızca konuşmaktır*²².

Arapça ve Farsça öğrenimine devam etmediği için sevgilisine yazacağı mektuplara ilave edeceği klasik Türk edebiyatı sahasına giren şiirleri, Vâsıf'ın günlük konuşma diliyle yazılmış şiirleri müstesna, tam olarak anlayamayan kahramanımız, Fransızcaya kendisinin dahi *hiçbir şey anlayamadığı* tercüme yapabilecek düzeyde vâkıftır. Türkçe metinleri okumakta kendisi, Felâton Bey'in yaptığı gibi, okuma yanlışları yapar. Sevgilisine yazacağı dörtlüğün "*bir siyeh*" kelimelerini "*mersiyeh*"; "*çerde*" sözcüğünü "*cerde*" olarak okuyup zor durumda kalır.

²⁰ Çalışmamızda *Araba Sevdası* romanının Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında 1997 yılında çıkmış baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

²¹ *a.g.e.*, s. 214.

²² *a.g.e.*, s. 215.

Bihruz Bey'in Fransızca bilgisini, romanın onun gözüyle anlatılan kısımlarında, kendisinin monolog ve diyaloglarında Fransızca cümlelerden çok yalnızca kelime ve tamlamaların kullanılmış olmasıyla açıklayabiliriz. Aşağıya alıntılatacağımız monolog metni bu savımızı kanıtlamaya yetecektir: “*Bu nasıl bote?.. Uzakdan güneş gibi görünüyor, gözleri kamaştırıyor, yakından ay gibi parlıyor da insanın baktıkça bakacağı geliyor! Ne kadar poetik bir bote. Ya o konversasyon'un güzelliği. Miruvar terest.. O glas parter.. Tre bel komparezon pur ön pöti lak. Se tre joli.. İngiltere pirlantası! Bu da güzel.. Benim için ön pö tro flotan, me sa nö fe riyen. Çiçeği pek güç akseptte etti. Tabii...öyle bir jön person için sa va bien, sa ne kö dö la püdör, se dö la kondör. Acaba adı nedir? Ah! Aceyle soraamadım.. Emosyon bırakmıyordu ki Ben de güzel mukabele ettim ya, örözöman üzerimde o çiçek bulundu. Gerçekten pek poetik bir rankontr oldu. Viktuvar. öyle bir lak'ın kenarında...*”²³.

1.2.b. Kültürel-Entelektüel Durumu

Yeterli düzeyde bir eğitim almamış olan Bihruz, *Türklerde şair yetişmediğini ve çünkü Türkçe'de şiir söylenemeyeceğini, yine kendisi gibi alafranga beylerden işitmiş* ve buna inanmıştır. Bu sebeple ve Fransızca öğrenip batılılaşmak için daha çok batı edebiyatını okumaya çalışmaktadır. Kahramanımız alafranga olabilmek için yanında Fransızca gazeteler bulundurur. Bu Fransız gazeteleri satın alma özelliği, Ömer Seyfettin'in yarattığı Efruz karakterinde de görürüz. Bihruz Bey sevdiği kadına mektup yazmak isterken başka kitaplardan metinler alıp kendisininmiş gibi adapte etmekten başka bir şey yapamayan biridir. Bunun yanında Yunan mitolojisi ve Batı klasiklerine dair ileri düzeyde denecek kadar bilgiye de sahiptir.

1.2.c. Kitaplarla Münasebeti

Bihruz'un kitap okuma alışkanlığı Felâton Bey'den çok ilerdedir. O, Fransızcasını ilerletmek, alafrangalaşmak adına Batı klasiklerini okuyan biridir. Lamartine, Saint Piyerre, Alexandre Dumas Fils, Alphonse Karr, Goethe, J.J. Rousseau'dan eserlerini okuyacak kadar, haberdardır. Bunların yanında *Vâsıf Divanı* (kendisi satın almayıp daha önce evde bulunmaktadır), *Lügât-ı Osmanîye*, *Redhousé'a* sahip olan Bihruz Bey'in iyi sayılabilecek bir kütüphanesinin olduğunu, kendisinin kötü bir okur olmadığını söyleyebiliriz.

1.2.d. Düşünce Dünyası

Felâton Bey gibi, Bihruz'un düşüncelerinin de felsefi ve ideolojik tarafı yoktur. Tek düşüncesi alafrangalaşmak, alafranga görünmektir. Kendisini bu yüzeysel kalmış batılılaşma çabasıyla, Felâton karakterinde de olduğu gibi, metnin anlatıcısı tarafından aloya alınır.

1.3. Efruz Bey²⁴

Ömer Seyfettin'in 1919 yılında edebiyat dünyamıza armağan ettiği Efruz Bey karakterine dair söylenecek ilk şey o dönemin meşhur kişi veya kişilerini temsil eden bir karakter oluşudur. Eserin yazıldığı dönemdeki ünlü kişilerin bir parodisidir. *Efruz*

²³ a.g.e., s. 231, 232.

²⁴ Çalışmamızda Efruz Bey'in Bilgi Yayınevi tarafından 2008 yılında yayınlanmış baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

Bey romanının²⁵ tefrikasına dair Vakit gazetesinin 8-9 Ocak 1919 tarihli sayılarında yayımlanan ilanda: “Efruz Bey” memleketimize ait tiplerin ve bazı meyil ve itiyatların, sanatkârâne bir mübalağa ile çizilmiş bir karikatürü hükmündedir.”²⁶ denmektedir. Kenan Akyüz de: “[Ömer Seyfettin’in]Kabramanı Efruz Bey olan hikâyeleri, yabancı kültürle dejenere olmuş sabte aydınlara (...) yöneltilmiş ağır tenkidler[dir]”²⁷ der. Bu durum, çalışmamızın aylıklıkla sınırlı oluşunu anımsadığımızda, Efruz Bey’in çizgimiz dışında kalacağı şeklinde düşünülebilir. Fakat onun daha önce işlediğimiz aylak karakterler Felâton ve Bihruz ile pek çok ortak özelliğe sahip olduğu gerçeğini de göz ardı etmememiz gerektiği kanaatindeyiz. Bu çerçeveden ele aldığımızda Efruz Bey için “Tanzimat’tan günümüze seyreden Türk aylak tipinin zübüklük durağındaki hâl” dememiz doğru olacaktır.

Ahmet Bey, yirmi dört yaşında bir kalem memurudur. “Annesinin verdiği on beş lira ile kalemden aldığı iki bin beş yüz kuruştan başka on para bir geliri olmadığı halde, kendine bir zengin, bir milyoner süsü verir; tanışıklarının hepsi de onu zengin tanrıları. Zamanenin ne kadar büyük adamı varsa hepsini tanır ve evlerine gider, sofralarında kalır... gibi görünürdü.”²⁸ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bir zübüktür. Meşhur olma hevesiyle Kânûn-ı Esâsî’nin ilan edildiği günün ertesinde arkadaşlarıyla beraber kazdıkları bir tünelden saraya girip müstebit padişahı ölümle tehdit etmek suretiyle Kânûn’u kendisinin ilan ettirdiğini söyleyerek bir anda bu amacına kavuşur.

Eserin daha sonraki bölümlerinde şâir, yazar, sosyolog, pedagog... olarak karşımıza çıkarsa da bu dalların hiçbirinde ciddi bir bilgisi ve yeteneği yoktur. En büyük becerisi hitabetidir. Türk Bucağı’nda verdiği sosyoloji konferansları sırasında dinleyicileri etkilemesini çekemeyen bucak reisiyle girdiği tartışma sonunda, haksız olduğu halde mantık oyunları ile kendisini haklı çıkarınca, anlatıcı onun için: “Bu Türklerin Çiçeron’u idi. En tabii bir fikri küçük bir ima ile, dâbiyane bir mantık ile silip süpürüyor, en basit bakları korkunç cinayetler gibi gösterebiliyordu.”²⁹ ifadelerini kullanır. Her zaman gündemde olmayı ister, aslı olmasa da büyük bilgi sahibi olduğunu göstermeye çalışır. Tek amacı *sırf gösteriş, sırf nümayiş, sırf satıştır*³⁰.

1.3.a. Eğitim Durumu

Eserde Efruz Bey’in Galatasaray Sultanisi’nde okuduğu ve buradan *atıldığı*³¹ yönünde bilgi verilmektedir. Eserin bir bölümünde de embriyoloji tahsil ettiğini söyler. Bir ara Avrupa’ya öğrenim görmeye gideceğini söylerse de Avrupa’ya gitmek yerine iki ay süreyle eve kapanıp pek çok polisiye roman okur. İki ayın sonunda evinden çıktığı vakit de Avrupa’da pedagoji tahsil ettiği yalanını uydurur.

²⁵ Birbiriyle bağlantılı on dört kısım/hikâyenin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Efruz Bey için Vakit gazetesinin 8-9 Ocak 1919 tarihli sayılarında yayımlanan ilanda: “Çarşamba gününden itibaren Ömer Seyfettin Beyin “Efruz Bey” unvanlı romanını tefrika etmeye başlıyoruz. (...) Roman beş fasıldan ibarettir ki, her birini uzunca bir küçük hikâye addetmek mümkündür.” denilmiştir (Bkz. Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 7.). Yaptığımız alıntıyla eserin hikâye değil; roman olduğu konusunu açıklığa kavuşturmayı istedik. Çalışmamız romanla beraber hikâye türünü de kapsadığı halde bu durumu açıklığa kavuşturmak istedik.

²⁶ a.g.e., s. 7.

²⁷ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 187.

²⁸ a.g.e., s. 34.

²⁹ a.g.e., s. 96.

³⁰ a.g.e., s. 52.

³¹ a.g.e., s. 10.

1.3.b. Kültürel-Entelektüel Durumu

Efruz Bey, birçok dil bildiğini söyler. Araplardan iyi Arapça konuştuğunu iddia ettiği bir diyalogunda bunun nasıl olur da doğru olabileceği sorulduğunda: “*Bayağı da olur, çünkü Araplar benim gibi İbranice bilmezler. Ben İbranice de bilirim. Sair lisanların bepsini bilirim.*”³² yanıtını verir. Fakat bu iddiasını destekler mahiyette bir Arapça ve İbranice diyaloguna rastlamayız. Fransızca’yı da bilmeyen³³ kahramanımızın, evdeki hizmetçiyile yaptığı diyaloglarda Rumca konuşabildiğini görürüz³⁴.

Sosyolog, pedagoğ, edebiyat eleştirmeni, dilbilimci, tıp doktoru... geçinse de bu dalların hiçbirinde ne öğrenim görmüş ne de doğru bir tespitle bulunabilmiştir. Bu konuda anlatıcı: “*Biliyordum ki, Efruz Bey yalnız “şifahi bir muharrir” değil, aynı zamanda şühsüz meşhur bir şair, esersiz meşhur bir dâhi, ilimsiz meşhur bir âlimdir.*”³⁵ demektedir.

O, Türk Bucağı’nda verdiği konferanslarda sık sık kendisiyle çelişen bir konuşmacı, bilim adamı olarak tanıtılır³⁶. Konuşmalarında sık sık dinleyenlerin anlayamadığı terimler kullanır: “[B]ir satırda en aşığı on ıstılab kullanıyordu. Herkes anlamıyordu. Fakat dinliyorlardı ya, bu kâfiydi. O, ıstılablarına devam ediyordu. Zoolojik, jeolojik... ilah, hep Latince kelimeler.”³⁷

Kahramanımız yazarlığa teşebbüs edip bir de kitap kaleme alır ve bunu bastırır. Kitabın tanıtımı için muazzam reklam kampanyaları düzenler. Eserin tanıtım broşürlerinde şu yazılıdır: “*Memleketimizin en büyük edip ve muharrir-i tarihşinası, meşhur allame-i bimedani, muharrir-i bimisil Efruz Beyefendi Hazreti tarafından keşide-i silki tabrir buyurulan bu eser; lisanîyat, bedîyat, edebiyat, hayvanîyat, hayatîyat, nebatîyat, tarihîyat, pedagojîyat... ilah... ilimlerinden bahseder. Bu kadar esaslî bahisler ancak yüz yirmi sayfa içinde mükemmelen tafsil edilmiştir. Beş kurustur. On birinci tab’ı, yani dört yüz elli birinci nüshası basılmaktadır. Acele edip alınız. Sonra bulamayacaksınız...*”³⁸. İki bin adet basılan kitabın otuz beş nüshası yayınevi tarafından Efruz Bey’in kendisine verilmiş, ancak on beş tanesi satılabilmıştır. Geri kalan bin dokuz yüz elli nüshası kese kâğıdı olarak kullanılması için satılmıştır. Kahramanımızın yazarlık macerasının hülasası şu cümledir: “*Babiâli’nin behvacıları, bakkalları, manavları hep sattıkları şeyleri Efruz Bey’in eserine sarıyorlardı.*”³⁹

Efruz Bey, hümanist bir insandır. Şöhreti ilk defa yakaladığı Kânûn-ı Esâsî ertesinde yaptığı konuşmada: “*...İnsan hür olunca müsavi olur. Müsavi olunca kardeş olur. Din farkı, millet farkı kalmaız. Hürriyet karşısında böyle şeylerin hiç ebemmiyeti yoktur. Hele “milliyet” kadar budalalık olamaz. Sakın böyle bir iddiada bulunmayınız. İnsanların bepsi hürdür. Kardeştir. Müsavidir. Artık ayrılmaya mana var mı? Birbirinizin lisanını bilmiyorsanız “esperanto” dilini öğreniniz. Haydi, hepimiz birleşiniz. Sevşiniz, “bila tefrik cinsü mezhep” bayrağının altına gelmeyenler müstebitlerdir. Onlar bizim düşmanımızdır. Birakınız onları mabetlerine gitsinler. Bizim cinsimiz, bizim mezhebimiz birdir: İnsanlık...*”⁴⁰ ifadelerini

³² Akyüz, a.g.e., 101.

³³ a.g.e., s. 14, 37.

³⁴ a.g.e., s. 33, 190, 191.

³⁵ a.g.e., s.160.

³⁶ a.g.e., s. 105.

³⁷ a.g.e., s.113.

³⁸ a.g.e., s.116.

³⁹ a.g.e., s. 117.

⁴⁰ a.g.e., s. 45.

kullanır. Türk edebiyatının aylak bir karakteri olan Efruz Bey'deki bu hümanizme, Leyla Erbil'in 1971 yılında yarattığı "Bay Suret" adlı karakterde de rastlanacaktır.

1.3.c. Kitaplarla Münasebeti

Efruz Bey, iyi bir okur değildir; fakat sürekli olarak bu durumun aksini yansıtmaya çalışır, *bir satırını görmediği halde Namık Kemal'in bütün eserlerini okuduğunu söyler*⁴¹. Fakat kendisine yeni bir isim ararken *aklına "Edebiyatı Cedide" romanlarında okuduğu isimler geldiğinden*⁴² onun bu dönem romanlarını okumuş olduğunu söyleyebiliriz. Efruz Bey'in kitaplığı tasvir edilirken: "*Raflar eski "Frou frou" nüsbalarıyla dolu idi. Ahmet Bey Türkçe cinai roman tercümeleriyle bu açık Paris gazetelerinden daima alırdı. Romanları sabahleyin yataкта okur, Cullote-Rouge'un, Sans-Géné'nin yatmazdan evvel resimlerine bakardı.*"⁴³ ifadelerine yer verilir. Eserin diğer bir bölümünde anlatıcı, ona *koltukları, cepleri kitap dolu bir vaziyette kütüphaneye giderken rastlar*⁴⁴.

Efruz Bey konferans vereceği günün evvelinde, kütüphanesinin iki rafını dolduran katalogları tarar, buradaki bir kısım yazarların adlarını not alıp ertesi günkü konuşmasında kullanır. Hatta aynı ismi birden fazla kullanmamak için yanına not ettiği ismi katalogdan siler⁴⁵. Namık Kemal'den bir satır bile okumayan Efruz, bu sebepten dolaydır ki Kemal'in "*Müsademe-i efkârdan barika-yı hakikat doğar*" sözünü şöyle kullanır: "*Victor Hugo hazretlerinin dediği gibi, müsademe-i hakikat barika-i efkârdan doğar.*"⁴⁶

Kahramanımız, tahsil için Avrupa'ya gideceğini söyleyip de gidemediğinde evine kapanıp *Şarlok Holmesleri, Arsen Lüpenleri baştanbaşa devretmiştir*⁴⁷. Ayrıca yalısının denize bakan en büyük odasını kütüphane yapmıştır. Yıllarca biriktirip ciltlettiği kitapları ecnebi bir müesseseye bağışladıktan sonra Beyoğlu'ndan her hafta bir küfe kitap alıp hamalla eve getirtir. Fakat Felâton Bey gibi onun da satın aldığı bu kitapları okuduğu söylenemez⁴⁸.

1.3.d. Düşünce Dünyası:

Efruz Bey pek çok konuda konuşabildiği halde söyledikleri tutarlı şeyler değildir. Sürekli daha önce söyledikleriyle çelişen, doğruluğu tartışılan bilgiler aktarır. Onun hayat felsefesi "*-miş gibi görünmek*" ve meşhur olmaktadır.

1.4. C (Aylak Adam)⁴⁹

Çalışmamızda büyük ölçüde yararlandığımız *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)* adlı yüksek lisans tezinde Deniz Aktan Küçük, Aylak Adam romanı için "*Aylaklığın ilk manifestosu, Tanzimat Dönemi'nden itibaren görünürlüğünü tartıştığımız "aylak tiplemesinin"*

⁴¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 34.

⁴² *a.g.e.*, s. 36.

⁴³ *a.g.e.*, s.37.

⁴⁴ *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁵ *a.g.e.*, s. 95.

⁴⁶ *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁷ *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁸ *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁹ Çalışmamızda *Aylak Adam* romanının Yapı Kredi Yayınları tarafından 2007 yılında yayınlanmış 12. baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

bağımsızlığını ilan ettiği, bir değer olarak ortaya konan aylaklığa "içeriden" bir bakışla bakıldığı ilk roman"⁵⁰ der.

C., Yusuf Atılgan'ın 1959 yılında yayınladığı *Aylak Adam* romanının "Aylağım ben, (...) param var. Hem benim yapacağım bir iş de yok."⁵¹ diyen kahramanıdır. O, hayatının kadını olacak, kendisini doğru anlayacak birini aramaktadır. Bu arayış esnasında Ayşe ile karşılaşır, onunla bir ilişki kurar. İlişkileri devam etmekteyken C., ressam arkadaşı Sami'nin kız kardeşi B. ile tanışınca Ayşe ile ilişkisini bitirir.

C., bir gün tatlıcıda gördüğü iki kızı takip etmeye başlar. Bu kızlardan biri B., diğeriyle Güler'dir. C., Güler'i takip etmeyi seçer. Günler süren takipten sonra Güler ile tanışmayı başarır. İkisi arasında bir ilişki başlar. Güler'in evlenip düzenli bir yaşam kurma hayalleri C.'nin hayat anlayışına ters düşer. Kahramanımız, Ayşe'ye benzettiği Güler'den ayrılıp tatile çıkar.

Tatildeyken Ayşe ile karşılaşır. İkisi de aynı pansiyonda kalmaktadır. Konuşup ilişkilerine devam etmeyi kararlaştırırlar. Onların evlenmeden aynı yatağı paylaşmaları pansiyonun diğer müşterilerini rahatsız eder. Bu sebeple yemeklerini onlardan ayrı yemeye başlarlar. Ayşe, bu tepkiler üzerine C.'nin *berkes gibi* olmadığını düşünüp, kendisine bir not bırakarak pansiyondan ayrılır. Zaten C. de aradığı kişinin Ayşe olmadığını anlamıştır. Tatilden dönüp İstanbul'a gelen C., arkadaşı Kemal'in Ayşe ile evlenmek üzere olduğunu öğrenir. Aradığı, "Ben, toplumdaki değerlerin *ikiyüzlülüğünü, sahteliğini, gülünçlüğüne* göreliberi, *gülünç olmayan tek tutamağı arıyorum: Gerçek sevgiyi! Bir kadın. Birbirimize yeteceğimizi, benimle birlik düşünen, duyan, seven bir kadın!*"⁵² dediği, anlatıcının da C.'nin *aradığı* kadın olarak gösterdiği B. ile bir türlü *aranan* ilişkiyi kuramaz.

Kahramanımız, gördüğü bir kızı (bu kızın B. olma ihtimali yüksektir) takip etmek isterken kendisine çarpma tehlikesi yaratan otomobilin şoförüyle kavga ederken eser sonlanır.

1.4.a. Eğitim Durumu

C., ilkököl yıllarında, muhtemelen, evlerine yakın bir okulda okumaktayken babası ile teyzesini cinsel ilişki esnasında görüp babasının elini dişleyerek onu cezalandırmaya çalıştığı yılın sonbaharında *yatılı okula*⁵³ verilir. Ardından kolejde eğitim görür⁵⁴. Koleji bitirdiği yıl *can sıkıntısından Edebiyat Fakültesine yazılır*; fakat bu fakülte öğrenimine yalnızca *dört ay dayanabilir*⁵⁵. Fakülteyi terk etmesinin nedeniyse *can sıkıcı derslerdir*⁵⁶. Görüldüğü gibi o, ne Felatun ve Bihruz gibi yarı tahsilli ne de Efruz gibi okuldan atılmış biri değil; aksine kolej okumuş ve üniversiteyi de kendi isteğiyle yarıda bırakmış biridir.

⁵⁰ Aktan Küçük, *a.g.t.*, s. 148.

⁵¹ *a.g.e.*, s. 28.

⁵² *a.g.e.*, s. 153.

⁵³ *a.g.e.*, s. 127.

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁵ *a.g.e.*, s. 129.

⁵⁶ *a.g.e.*, s. 141.

1.4.b. Kültürel-Entelektüel Durumu

Berna Moran'ın *aydın bir kişi*⁵⁷, Ali İhsan Kolcu'nun "*Varlıklı ve aydın bir karakter olmasına rağmen daha çok ilk gençlik çağı sürecinin mekânı olan sinemalarda bütün gününü geçirir. Kendisine biçtiği aylıklığın sadece başı boş yaşamaktan öte bir bilgeliği işaret eden tarafı da yoktur.*"⁵⁸ dediği C., piyano dinlemeyi seven, Bach'tan ve Beethoven'dan haberdar olan biridir⁵⁹. Bunun yanı sıra Van Gogh ve Henry Matisse gibi ressamlarını çalışmalarını bilen, evinin duvarları tablolarla süslü, bazen resamlara modellik eden bir aylaktır⁶⁰. C., sık sık sinemaya gider, tiyatro sanatına da yabancı değildir⁶¹. Çağımızın müzik, resim, tiyatro ve sinema gibi sanatsal etkinliklerini bilen, takip eden kahramanımız, aynı zamanda hikâyeler de yazmaktadır. Fakat yazmayı tamamladıktan sonra yaptığı tek şey bu metinleri yırtıp atmaktır⁶².

Onun iyi bir okur oluşunu, Batı edebiyatına aşinalığını ilerde, "Kitaplarla Münasebeti" başlığı altında inceleyeceğiz. Fakat kendisinin iyi derecede İngilizce bildiğini, İngilizce kitaplar okuyup askerde bir Amerikalının tercümanlığını yaptığını, terhis olduktan sonra İngiltere ve Fransa'ya gitmiş olduğunu söylememiz gerekir⁶³. Burada gözden kaçmaması gereken, elle tutulur derecede Fransızca öğrenememiş olan Felâton ve Bihruz'un aksine C.'nin, değişen dünyanın en popüler dili olan İngilizceyi çok iyi biliyor olmasıdır. Ayrıca Ömer Seyfettin'in yarattığı Efruz Bey karakterinin Fransa'ya gitmiş olduğunu söyleyebilmek amacıyla kendisini iki ay boyunca eve kapamasına karşın Aylak Adam, Fransa ile beraber İngiltere'ye de gitmiştir⁶⁴. Tüm bunlar Türk edebiyatındaki aylak tipinin zamanla kültürel ve entelektüel istikamette aldığı mesafeyi gözler önüne sermektedir.

1.4.c. Kitaplarla Münasebeti

Bu hususta her şeyden önce söylenmesi gereken, C.'nin tatile gittiği yere kitaplarını da götürmesi ve orada, bazen sevgilisi Ayşe ile beraber, kitap okuyor olmasıdır⁶⁵. O, kitaplarına ehemmiyet verir. Evinin kapısını kilitlemeden çıktığını hatırladığında: "*Hırsız girse bile kitapları çalmazdı. Ötekiler umurunda değildi.*"⁶⁶ der. C., kitaba olan yakın ilgisinin sebebini şöyle açıklar: "*[Çocukluğumda] içimdeki batıcı kadın isteğinden kurtulmak için boyuna okurdum.*"⁶⁷. Cebinde kitapla gezen Aylak Adam, daha çok D. Thomas, T. Capote ve Eluard gibi batılı yazar ve şairlerin eserlerini okur⁶⁸. Bilinçli bir okur olan C.'nin yabancı yazarları okumasını, Batıyı doğru anlamaya başlayan bir *gerçek aydın* kesiminin belirginleşmesi olarak kabul edebiliriz. Bunların yanı sıra romanın bir sahnesinde C.'nin, cebinden neye dair olduğuna dair bilgi verilmeyen bir dergi çıkarıp

⁵⁷ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2008, s. 291.

⁵⁸ Ali İhsan Kolcu, *Yusuf Atılgan'ın Roman Dünyası*, Toros Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 34.

⁵⁹ Atılgan, *a.g.e.*, s. 20, 27.

⁶⁰ *a.g.e.*, s. 15, 17, 131.

⁶¹ *a.g.e.*, s. 18, 21.

⁶² *a.g.e.*, s. 42, 44.

⁶³ *a.g.e.*, s. 74, 129, 137.

⁶⁴ *a.g.e.*, s. 130.

⁶⁵ *a.g.e.*, s. 30, 101, 132.

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁷ *a.g.e.*, s. 128.

⁶⁸ *a.g.e.*, s. 60, 117, 137.

okuduğunu da görürüz⁶⁹. Fakat C., gazete okumayı sevmez, okuyanların da neden okuduklarını anlayamaz⁷⁰.

1.4.d. Düşünce Dünyası

C.'nin aylak oluşunun temel sebebi babasına göstermek istediği tepkidir. Nefret ettiği babasının “Görürsünüz, adam olmayacak bu çocuk” demelerine karşın o, “Babam adamsa ben adam olmayacaktım.” der⁷¹. Zaten okulu bile babası kendisini okutmama taraftarı olduğu için, ona inat olsun diye okumuştur.

Her şeyden önce Aylak Adam, çevresinde *normal bir insan*⁷² olarak görülmez. Hatta arkadaşı Sadık onun *kaçık* olduğunu söyler⁷³. Bunun sebeplerinden biri C.'nin herkesten *farklı* olması, *bir örnek* olmayışdır. Hayatını *üç odalı bir evde, biri kız biri erkek iki çocuğu ve karısıyla geçirmek, akşamları ellerinde paketlerle dönmek* kısacası her gün aynı şeyleri yaşamak ona göre değildir. O, bunlarla yetinilmeyeceğini, başka şeylerin de gerekeceğini düşünür. Fakat bu düşüncesinin kendisini farklılaştıracağını da bilincindedir. Söz konusu farklılaşma dışlanmasına, horlanmasına sebep olacak, karşısına güçlükler çıkaracaktır. C., bunların tümünü kabullenmiştir. Ona göre *güçlüğü umutsuzca zorlamak bile güzeldir*⁷⁴. C.'nin bu durumu, Bauman'ın bahsettiği “*denenmemiş umutların çekmesi*”⁷⁵ ifadesini doğrulamaktadır.

Toplumdan kopuk yaşamasının bir diğer sebebi, onun varoluşsal problemleridir. O, var olmayı ve yokluğu düşünürken: “*Vardı işte. Çocuklar, elmalar vardı.*” der. Varoluş karmaşasını çözmeye çalışırken *dayanma sınırlarını zorlayınca arabaların tekerleklerine bakıp kısıdan kurtuluşu* bile düşünür⁷⁶. C.'nin var olma problemleri, anima arketipi⁷⁷ yaşaması Leyla Erbil'in: “*1950 kuşağı hikâyecileri diye söz açılan, aslında birbirinden farklı olsa da cinsel konulara verilen ağırlıkla göze batan ve Varoluşçular diye anılan yazarlar da dolaylı ya da dolaysız olarak, Freud yöntemlerini deniyorlardı.*”⁷⁸ tespitini de doğrular niteliktedir. Bu durumda C.,1950'lerde edebiyatımızda yaygın olan varoluşçuluğun etkisiyle yaratılmış bir karakterdir, diyebiliriz.

Felsefeden hoşlanmadığımı söyleyen C., içinde bir boşluk hissetmektedir. Ötekileri eleştirirken: “*Rabatsızız. Hem ne kolay rabatlıyorsunuz. İçinizde boşluklar yok. Neden ben de sizin gibi olamıyorum? Bir ben miyim düşünen? Bir ben miyim yalnız?*”⁷⁹ der. Bu boşluk sorununu Melih Cevdet'in *Aylak Adam*'dan altı yıl sonra yarattığı aylak karakter Muammer'de de görürüz. Bu durum, aylak tipinin kendi iç dünyasına yönelmesi, *var olmayı* sorgulamasının bir sonucudur.

⁶⁹ *a.g.e.*, s. 24.

⁷⁰ *a.g.e.*, s. 102.

⁷¹ *a.g.e.*, s. 126.

⁷² *a.g.e.*, s. 120.

⁷³ *a.g.e.*, s. 151.

⁷⁴ *a.g.e.*, s. 39, 41.

⁷⁵ Bauman'dan alıntılan Aktan Küçük, *a.g.t.*, s. 6.

⁷⁶ Atılğan, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁷ C.'nin yaşadığı anima arketipi için Bkz. Kolcu, *a.g.e.*, s. 28.

⁷⁸ Erbil'den alıntılan A. Ömer Türkeş, “Ellisinde Bir ‘Aylak’”, *Radikal Kitap*, S. 451, 6 Kasım 2009, s. 6.

⁷⁹ Atılğan, s. 101, 39.

C., olanla yetinerek, aramadan, düşünmeden yaşanılabilir diye yaratılmış bir dünyada⁸⁰, kalabalıklar içinde yalnız biridir. Bunun en büyük sebepleri insanların riyakârlığı ve tekdüze yaşamalarıdır. Yalnız kaldığını teyzesi öldüğünde anlar: “Artık yalnızdım. Arkadaşlarla anlaşamıyordum. İnsanların kaçınılması ikiyeüzlülüğünü görüyordum. Bir gazozluk dostlar!”⁸¹. İkiyeüzlülerden nefret eder. Evinin karşısındaki dilenciyle bundan ötürü dalga geçer. İnsanları bu hale getirenin para olduğu düşüncesiyle paradan intikam almak istercesine çok harcama yapar. Ayşe’nin kendisini terk edişinden sonra gittiği meyhanenin garsonuna yüklü miktarda bahşiş verir. Bunun üzerine dalkavuklaşmış önünde tepesindeki yuvarlak daşlaklığı gösterinceye dek eğilen garsonun tepesindeki daşlaklığa tükürme isteği duyar⁸².

C., aylaklığından utanmayıp bu durumu rahatlıkla dile getirebilmektedir. Dışlanmasının, anlaşılmasının sebebi bu hâlidir. Ayşe’nin günlüğünü okurken rastladığı “Bütün suç onun aylak oluşunda...” ifadesi bu durumun bariz bir örneğidir. Buna rağmen o, “Ben ya ararım ya da yaşarım.” diyecek, herkese rağmen kendi hayat felsefesini değiştirmeden yaşamaya devam edecektir⁸³. Bu sebeple arkadaşı Sadık, C., hakkında Kemal’e şöyle der: “‘Korkuluksuz köprüden geçer gibiyiz’ diyor. Bütün değerlerini, yitirmiş, dayanacak bir şey arıyor. Yakında büsbütün kaçırırsa şaşmam.”⁸⁴.

Ali İhsan Kolcu, *Aylak Adam*’ı değerlendirirken C.’nin disiplinli bir felsefesinin olmadığını söyler: “*Aylak Adam* romanı genel olarak bakıldığında aylaklık olgusu üzerinde kurulmuş görülmektedir. Fakat bu aylaklığın dayandığı disiplinli bir felsefe yoktur. Sadece zaman zaman *Aylak Adam* C.’nin dudaklarından dökülen ve çoğu kurulu düzenin eleştirisi ile kadın erkek ilişkilerindeki tutarsızlıklar üzerine geliştirilmiş kimi fikir kırıntularına tanık oluruz.”⁸⁵. Kolcu, bunu C.’nin kötü geçen çocukluğuna, o dönemin ve ortamın kendisi üzerindeki tesirine bağlayarak *Aylak Adam*’ın disiplinsiz felsefesinin toplumsal baskıdan kaynaklanmayıp bireysel olduğunu söyler: “(...) C.’nin aylaklığının disiplinli bir felsefeye değil de çocukluğundan beri içinde taşıdığı Oidipus kompleksi ile anima arketipinden kaynaklandığını, yani toplumsal baskıdan değil kişisel olduğunu öğreniriz. Hal böyle olunca C.’nin geliştirdiği ve çoğu kurulu toplum düzeninin eleştirisi olan kimi fikirlerinin de geçerliliği kalmaz. Baba ve onun temsil edildiği, C.’nin çocukluğun[un] geçtiği Alemdar’daki ev, kahramanımızın karşı olduğu ‘eli paketliler’ sınıfının oluşturduğu bir görüntüydü. Zebra Teyze, hizmetçiler, komşular vb. bunlar arasındaki C.’ye göre yapmacık ilişkiler onun karşı olduğu toplum ve hayat düzenini temsil eder.”⁸⁶. Kolcu, C. için: “Böyle aylak bir entelektüelin yeni toplum düzeni için geçerli reçeteleri olmalıydı.”⁸⁷ nihai ifadesini kullanır.

⁸⁰ a.g.e., 156.

⁸¹ a.g.e., s. 127.

⁸² a.g.e., s. 134-135.

⁸³ a.g.e., s. 132, 117.

⁸⁴ a.g.e., s. 156.

⁸⁵ Kolcu, a.g.e., s. 30.

⁸⁶ Kolcu, a.g.e., s. 40.

⁸⁷ Kolcu, a.g.e., s. 45.

1.5. Muammer

Melih Cevdet Anday'ın 1965 yılında yayınladığı *Aylaklar*⁸⁸ romanının başkişisidir. Annesi kendisini doğururken öldüğü için anneanesi Leman Hanım tarafından büyütülmüştür. Hukuk fakültesini bitirip avukat olursa da hiçbir davayı almaz. *Kırk yılın başında bir iş gelse, "Süfli işler bunlar!" diyerek reddeder*⁸⁹.

İç güveysi olan babasıyla beraber paşa kızı olan anneanesinin konağında yaşarken konağın icraya verilmesi üzerine bir apartman dairesinde yaşamaya başlarlar. Evi geçindirmesi gerektiğini anlayıp avukat arkadaşı Eşfak'ın bürosunda çalışmaya karar verir. Fakat eser boyunca onun herhangi bir davada avukatlık yaptığını göremeyiz.

Muammer, karısı Ayla'nın, kendileriyle anı evde yaşayan arkadaşı Şükrü ile kendisini aldattığını düşünür. Alkolik teyzesi Mürşide'nin de kışkırtmasıyla Şükrü ile Ayla'yı evden kovar. Teyzesi ile yalnız kalmak istemediği için bir akşam vakti, onun ardından koşmasına aldırılmayarak kaçıp gider.

1.5.a. Eğitim Durumu

İlkokul çağına gelen Şükrü, *elalemin* çocuklarından kötü huy ve hastalık kapmaması için eve gelen özel öğretmenlerden dört buçuk yıl eğitim alır. Bu süre içerisinde her sene sonunda okula gidip sınavlara girer. On iki yaşına kadar konaktan dışarı çıkmayan Muammer, beşinci sınıfta Kızıltoprak'taki bir ilkokula başlar. Lise öğrenimi için Saint Joseph'e verilir. Bu sebeple anneanesine önce nefret eder, ardından ona isyan eder. Lisenin son sınıfında içkiye başlayıp meyhanelere gitmeye alışınca mezun oluşu gecikir. *Bütün okul hayatı boyunca çalışkan bir öğrenci* olan Muammer, ikinci yıl zar zor okulu bitirip hukuk fakültesine kaydolar⁹⁰. Mezun olup avukatlık stajını da bitirince Beyoğlu'nda bir yazıhane açar. Fakat çok geçmeden yazıhanesini kapatır.

1.5.b. Kültürel-Entelektüel Durum

Muammer karakterinin tramvay bileti biriktirmekten başlayan ve ailesi tarafından desteklenerek gelişen bir pul merakı başlar⁹¹. Fakat bu ilgi çocukluğundan ileri gitmez.

1.5.c. Kitaplarla Münasebeti

Roman boyunca Muammer'in kitap okuduğu herhangi bir sahneye rastlayamayız. Eserde "*Sartre, "Cebennem başkalarıdır" demiş ya, doğru, çok doğru*⁹²." ve "*Bir romanda okumuştum...*⁹³" ifadeleri dışında kitap okuduğuna dair hiçbir bilgiye rastlamayız.

1.5.d. Düşünce Dünyası

Daha önce ele aldığımız aylak karakterlerin aksine Muammer'in derin bir düşünce dünyası vardır. Dünya ve insanın "var olma" probleminde: "*Yaşamının kendisi saçmadır,*

⁸⁸ Çalışmamızda *Aylaklar* romanının Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2002 yılında yayınlanmış baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

⁸⁹ *a.g.e.*, s. 137.

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 60.

⁹¹ *a.g.e.*, s. 58.

⁹² *a.g.e.*, s. 218.

⁹³ *a.g.e.*, s. 173.

(...) bizim bu dünyada neden bulunduğumuza hiçbir kandırıcı gerekçe gösterilemez. (...) Evrenin insan için hiçbir özel amacı yoktur.”⁹⁴ der. Olaylara tepkisiz kaldığı için eleştirildiğinde: “Aksiyondan kaçtığımız ölçüde yaşamanın saçmalığına uygulanırız ki, bu bize geçici bir rahatlık verir.” yanıtını verir. Dünyanın yaşanandan daha güzel olmayacağını düşündüğü için olaylara ilgisiz kalır. “Bir romanda okumuştum, irade teorisi yapan bir düşünür, bir tekerleğin orta yeri gibi sakin kalmağa alıştırtıyordu kendisini. Hayat gümbür gümbür dönüyor, ama o, orta yerde istifini bile bozmadan hareketsiz kalabiliyor. Gerçekten büyük bir başarı. Yalnız o adamla benim aramda önemli bir ayırım var: O bunu çaba ile elde etmek istiyor, bense doğuştan öyleyim galiba. Doğuştan iradeliyim. Öyle mi? Yok, bununla kendimi kandıramam. Davranışlarımın içimden gelmesini beklememeliyim, çünkü içim yok benim. Belki kimsenin yok. Herkes, yalan yanlış, daha iyi bir dünyanın ardına düşmüş, o dünya için, boşuna da olsa çarpınıyor; çalışıyor. Üst yanı aylaklıktır.”⁹⁵der. Anneannesinin ölümünden sonra evi geçindirmek zorunda kaldığında: “[G]iyinip yemek odasına gidince gene sıkıntı içine düştüm.(...) Bu evin sorunu benim üzerimdeydi, bu sorum sıkıyordu beni.”⁹⁶ diye rahatsızlığını ifade eder. Bağlanıp kalmak kendisine göre değildir, onun ruhunu daraltır: “O gece anladım ki, benim asıl istediğim özgür olmaktır. Karımdan ayrılmalıyım, bu evden ayrılmalıyım, geçmiş düşüncesinden ayrılmalıyım”⁹⁷.

1.6. Bay Suret⁹⁸

Leyla Erbil’in 1971 yılında edebiyatımıza armağan ettiği, çalışmamızın uç noktasını oluşturan aylak karakterdir. Seçkin bir ailenin, çocukluğu ailesinin yalısında geçmiş ferdidir. Babası general, dedesi ise paşadır. Bir ara Amerika’ya yerleşmişse de daha sonra Türkiye’ye dönmüştür. Hikâyenin anlattığı zaman da suyu ve elektriği kesilmiş bir tavan arasında tek başına yaşamaktadır. Toplumla barışık değildir. Komşuları kendini beğenmiş, küstah, kimseyle konuşmayan, sabah çıkıp sabah dönen pis sarboş⁹⁹ olarak görüp kendisini sevmezler. Hatta bir komşusu tarafından Bay Suret’in ensesine yumruk bile atılır. Bu, toplum tarafından kabul görmeyen aylaklara verilen tepkinin şiddet boyutu, bu şiddetin tecessüm etmiş halidir aslında. Yoksul ama özgürdür. Özgürlüğü kısıtlanır korkusuyla *benliğini yitirmiş bir memur, kalıbk bir paşa damadı, satılık bir jigolo* olmak istememiştir. Sefalet, parasızlık içinde yaşarken dahi “Bu dünya beni yeneceğini sanıyordu (...) ama aldanyorlar, ezilmem ben.” diyebilmekte, bunu, özellikle de, hiçkırırken söyleyebilmektedir¹⁰⁰.

1.6.a. Eğitim Durumu

Bay Suret’in eğitim durumu hakkında kesin olarak bildiğimiz ilk şey yolunun Galatasaray Lisesi’nden geçmiş olduğudur. Amerika’ya gitmesinin sebebi metinde net olarak belirtilmemekle beraber bu tercihinin öğrenim görmek amaçlı olması da muhtemeldir.

⁹⁴ a.g.e., s. 61,62.

⁹⁵ a.g.e., s. 173.

⁹⁶ a.g.e., s. 186.

⁹⁷ a.g.e., s. 185.

⁹⁸ Çalışmamızda “Bay Suret” isimli öykünün dâhil olduğu *Hallaç* adlı kitabın Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2004 yılında yayınlanmış baskısı kullanılmıştır. Alıntı ve dipnotlarda gösterilen sayfa numaraları metnin bu baskısına aittir.

⁹⁹ a.g.e., s. 112.

¹⁰⁰ a.g.e., s. 118.

1.6.b. Kültürel-Entelektüel Durumu

C. gibi Bay Suret de kitaplarla ilişkileri iyi olan biridir. Fırçayla duvara *bir şeyler* çizmesi onun ressam olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında salon dansları hakkında bilgisi de vardır.

1.6.c. Kitaplarla Münasebeti

Öyküde Bay Suret'in kitap okuduğu herhangi bir sahne olmamasına karşın o, *yere* koyduğu pek çok kitaba sahiptir. Bergson'un, Bismark'ın, L. Von Ranke'ın, Nietzsche'nin eserlerinin yanı sıra Larousse'un 1914 baskısı da kitapları arasındadır. Kendisi, hikâyede anlatılan soğuk gecede yakacak odununun bulunmadığı için *Larousse'u* yakarak ısınmaya çalışmıştır.

1.6.d. Düşünce Dünyası:

Bay Suret, asil bir aileden gelmenin verdiği yüksek bir ahlak anlayışına sahiptir. Kendisine saldıran komşusunu *gençliğinden kalma judosuyla* merdiven parmaklıklarından aşağı atabilecekken bunu *düşüklük* kabul edip yapmaz.

İnsanların çirkefliklerini görmemek için zihnini başka şeylerle meşgul etmeye çalışır. “Onlarla bir olmak bana yakışmaz, insanları severim ben, şu zavallı insancıkları da severim, hümanistimdir ben.” diye kendisini ötekileştiren topluma; kendisine hakaret eden, saldıran apartman sakinlerine dahi hoşgörülle bakmayı başarır. *Kimse kimseyle uğraşmadığı, istenen saatte eve dönülebilen, ışıkların kesilmediği* Amerika'yı memnuniyetle anar¹⁰¹.

Kahramanımız, özgürlüğünü hiçbir şeye değişmez, hiçbir *ağırılık altında kalmayı, bağlı olmayı* kabul etmez. Tek amacı ruhunun tatmin olmasıdır: “*Dünyanın bana ikram edebileceği hiçbir şeyi yok. Öylesine yücelttim kendimi, rubumu salt rubumu öylesine besledim. Yalnızım evet, yalnızım ve özgürüm. Kız kardeşim hep çağırıyor beni, gitmem. Hiçbir ağırılık, hiçbir bağ koymam üzerime ben...*”¹⁰². Onun hayat felsefesi, özgürlüğünü daraltacağı için minnet altına girmekten uzak durmaktır.

C.'nin parasız hâli diyebileceğimiz Bay Suret, naif bir insandır. C., olaylar karşısında ağlamazken o, anılarıyla baş başa kaldığında hıçkırıklarına engel olamaz. Bu durum Leyla Erbil'in de dediği gibi Freud'a götürür bizi: “*Varoluşçular diye anılan yazarlar da dolaylı ya da dolaysız olarak, Freud yöntemlerini deniyorlardı. rüyalar, mektuplar, hatıratlar, 'sanrı ve sayıklamalar, sürçmeler Bilinç Altının gün ışığına çıkmasıyla çiçeklenen insan!*”¹⁰³. Okuru, kahramanın çocukluğuna götüren anlatıcı, ablasının düğününde, ablasıyla eniştesinin gece yapacakları *ayıp bir şeyden* ötürü utanıp ağladığını söyler: “*Bir ara yukarıya kaçmış, başını yastığın altına gömmüş, galiba azıcık da ağlamıştı.*” Bay Suret, *çocukluğunda, ablasının başkasının koynuna gireceğini sık sık utanarak düşünmüştür*¹⁰⁴.

¹⁰¹ *a.g.e.*, s. 115.

¹⁰² *a.g.e.*, s. 116.

¹⁰³ Erbil'den alıntılan Türkçe, *a.g.y.*, s. 6.

¹⁰⁴ Erbil, *a.g.e.*, s. 112.

Sonuç

Çalışmamızda modern dönemin ilk aylaklarının (Felâtun, Bihruz, Efruz) yarı tahsilli olmasına karşın daha sonra ortaya konan aylakların () eğitimlerini tamamlamış, yabancı dili bir özentisi olarak öğrenmeye çalışan ve bu dilleri tam konuşamayan ilk dönem aylaklarının yerlerini iyi derecede yabancı dil bilen bir aylak nesline bırakmıştır. Bunun yanında Avrupa'ya gidemeyip gitmiş gibi davranan ilk dönem aylaklarına karşın sonradan gelen aylaklar Avrupa'yı ve gelişen dünyanın yeni kutbu Amerika'yı görmüş, orada bulunmuşlardır. Kitap okuma eyleminde C., Muammer ve Bay Suret; Felâtun, Bihruz ve Efruz'a nazaran daha derin boyutlarda ve daha geniş alanlarda okumalar yapmışlardır. Bütün bunlar, ilk dönem aylaklarının kültür ve eğitim seviyeleri yüksek, oldukça donanımlı entelektüellere evirildiği sonucunu vermektedir.

Sonuç olarak hayattaki amaçları eğlenmek olan ve sağlam bir dünya görüşüne sahip olmayan ilk dönem aylaklarının, hayat felsefesine sahip "birey"lere dönüştüğünü, bu "bireyselleşme" sürecinde aylak-toplum çatışmasının kınamadan, dışlamadan, hakaret etmeden ileri gidip Bay Suret'te "komşudan yumruk yeme" şeklinde ciddileşerek somutlaştığını, buna karşın modern aylakların, kendilerini anlayamayacak kadar küçük düşünen *insancıklar*dan şikâyetçi olmadıklarını gördük.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi, *Felâtn Bey ve Râkım Efendi*, Haz. Kâzım Yetiş, Necat Birinci, M. Fatih Andi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Aktan Küçük, Deniz, *Türk Romanında Aylaklık (1875-1960)*, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Anday, Melih Cevdet, *Aylaklar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Atılğan, Yusuf, *Aylak Adam*, Yapı Kredi Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2007.
- Çetişli, Prof. Dr. İsmail, *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, 9. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Erbil, Leyla, *Hallaç*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- İnci, Handan, "Felâtn Bey'i Tanır mısınız?", *kitap-lık*, S. 83, Mayıs 2005, ss. 81-85
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2008.
- Parla, Jale, "Edebiyatıta Karakter ve Tip", *kitap-lık*, S. 83, Mayıs 2005.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Recaizâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası, Recâî-zâde Bütün Eserleri, III*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı 1, Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Türkeş, A.Ömer, "Ellisinde Bir 'Aylak'", *Radikal Kitap*, S. 451, 6 Kasım 2009.
- Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*, Bilgi Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, 2008.